

Eilanden, boskamers, kloosters en scherven

Islands, Woodland Rooms, Cloister Gardens and Shards

Hoe ontspannen is het woonerf-nieuwe-stijl?
How Relaxed Is the New-Style Woonerf?

Verandawoningen Almere,
Onix Architecten
Verandahomes Almere,
Onix Architects

The Woonerf Today

Het woonerf leeft

In de hedendaagse woningbouwpraktijk komt het woonerf niet meer onder die naam voor. Geen ontwikkelaar zal het woord gebruiken om een nieuw project aan de man te brengen en – laten we eerlijk zijn – geen potentiële koper zou zich erdoor over de streep laten trekken. Zo lijkt het woonerf, in tegenstelling tot de oversized zonnebril, niet in staat om aan de jaren zeventig te ontsnappen en een glorieuze comeback te maken.

Maar is dat werkelijk zo? Is het woonerf inderdaad verbannen naar het verleden?

Wie goed kijkt naar hedendaagse suburbane woningbouwprojecten zou voorzichtig iets anders kunnen concluderen. Wat in eerste aanblik een grote eenheidsworst lijkt van gelijksoortige woningen achter een telkens andere gevel, blijkt kleine voorbeelden te bevatten van wijken en buurten die beslist anders zijn. Deze buurten introduceren, zoals eerder in de woonerven gebeurde, een collectieve sfeer in een publiek toegankelijk gebied. Dit betekent dat de directe woonomgeving een zone wordt, die door omwonenden toegeëigend kan worden en deel kan gaan uitmaken van het wonen. Deze zone tussen de private sfeer van het huis en de publieke sfeer van de straat, is weliswaar toegankelijk voor publiek, maar valt onder de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de omwonenden en behoort primair hun toe.

Reactie op de Vinex

De wijk Hageneiland van MVRDV is zo'n neo-woonerf. De in 2001 opgeleverde woonwijk in de Haagse uitbreidingswijk Ypenburg, lijkt te zijn ontstaan als reactie op de Vinex-dictatuur. Door de standaard verkaveling als uitgangspunt te nemen en opzichtig te verknippen tot iets nieuws, levert de wijk zelfs regelrecht commentaar op wat de norm is geworden in Nederland.

Op het plangebied is eerst een standaard verkaveling geprojecteerd van vier rijen woningen die samen twee straten vormen. Gewoner kan het niet. De huizen hebben een kap, een tuin en een schuur; je parkeert voor de deur en in het weekend barbecue je in de tuin.

Maar dan gaat het mes erin. In de rijen woningen worden stukken van drie, vier of vijf kavels breed losgeknipt en 180 graden gedraaid. Zo verdwijnt de strikte opdeling van een voor- en achterkant en verliezen de twee straten hun *raison d'être*, namelijk auto's tot aan de voordeur brengen. De straten verdwijnen daarom helemaal naar de buitenkant van de wijk, waar ze als een lasso omheen komen te liggen. Ze laten een amorf stelsel van smalle paden en twee pleintjes achter dat, met kiezels bestrooid, slechts voor voetgangers te betreden is. Wie hier loopt passeert zowel voordeuren als achtertuinen (die daardoor hun predicaten verliezen) en meandert zonder hinder van gemotoriseerd verkeer tussen de bijna 120 woningen. In dit gebied kunnen kinderen veilig spelen en kan contact tussen buurtbewoners tot stand komen.

Dakkapellen en duiventillen

Hageneiland dankt haar naam aan de hagen die als tuinscheiding dienen. Het was de bedoeling dat deze hagen niet te hoog zouden worden en zodoende onbelemmerd doorzicht zouden toestaan op ooghoogte. Dat is niet helemaal gelukt. De ontspannen woonvorm die hier is nagestreefd blijkt te botsen met de behoefte aan privacy van de bewoners. Die hebben daarom hoge schuttingen geplaatst om inkijk te voorkomen. Dit laat maar zien dat er haken en ogen zitten aan het introduceren van een collec-

In contemporary house-building practice there is no mention of the *woonerf* (a residential zone where cyclists and pedestrians have priority over motorized traffic). No developer would use this term to sell a new project and – let's be honest – potential buyers would not be convinced by it either. The *woonerf*, unlike oversized sunglasses, does not seem to have been able to escape the 1970s and make a glorious comeback.

But is this really the case? Has the *woonerf* truly been banished to the past?

Anyone who takes a good look at contemporary suburban housing projects might cautiously reach another conclusion. For what appears at first sight to be a uniform series of similar dwellings behind varying façades is found to incorporate small examples of districts and neighbourhoods that are decidedly different. These neighbourhoods have introduced a collective domain in a publicly accessible area, as *woonerven* once did. This has turned the immediate residential environment into a zone that can be claimed by those who live around it and form part of the home area. Although this zone between the private domain of the house and the public domain of the street may be accessed by the public, it is the collective responsibility of the people who live immediately around it, to whom the zone primarily belongs.

A Reaction to Vinex

MVRDV's Hageneiland district is one such neo-*woonerf*. Completed in 2001, this residential neighbourhood in the Ypenburg expansion zone in The Hague appears to have been developed in reaction to the tyranny of Vinex (Vinex is an acronym for the Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening Extra, or Fourth Report on Spatial Planning Extra; Vinex estates were a direct product of this report). By taking the standard Vinex layout as the starting point and ostentatiously cutting this up to form something new, the design of the district is a direct comment on what has now become the norm in the Netherlands.

The plan first projected a standard layout of four rows of housing that together formed one central street and two half-streets on the edges. Nothing could have been more ordinary. The houses were to have an angled roof, a garden and a shed; residents would park in front of their door and barbecue in the garden at weekends. But then the knife went in. Three, four or five plots were excised from the rows of housing and turned 180 degrees, thereby removing the strict front-and-back division. This intervention also deprived the central street of its *raison d'être*: conveying cars to the front door. All streets were therefore banished to the outer edge of the neighbourhood where they lassoed around it, leaving behind an amorphous network of narrow gravelled paths and two piazzas accessible only to pedestrians. Anyone using this network passes both front doors and back gardens (whose designation as such is no longer appropriate), meandering between the almost 120 dwellings without hindrance from motorized traffic. It is an area where children can play safely and neighbourhood residents can interact.

Courts and Kraals

Hageneiland owes its name to the hedges (*hagen*) which were planted to separate the gardens. The original intention was for these hedges to remain low and allow unimpeded through views at eyelevel. This has not been entirely successful. The relaxed form of living envisaged by the district's designers proved to be in

tief gebied. Het behoud van privacy is er een van, maar ook het onderhoud en het beheer vragen om gerichte oplossingen. Hoe houd je controle over het collectieve? Wie kan er worden aangesproken op zijn gedrag?

Een project waarbij de collectiviteit geformaliseerd is, is Eiland 8 van de Hoofddorpse Vinex-wijk Floriande. In het collectieve domein is hier door Heren 5 architecten een tweedeling gemaakt in speel- en parkeerhoven en een gezamenlijk groengebied. In de oorspronkelijke opzet deelden de bewoners de verantwoordelijkheid voor het onderhoud en het beheer van dit groengebied. Aan de binnenzijde van een ontsluitingsweg die in een lus rond de wijk loopt, liggen hoven die parkeren tot voor de voordeur mogelijk maken. De negen hoven bedienen elk 12 huizen en vormen voor deze woningen een collectief gebied, waarin kinderspel en parkeren gemixt worden. Aan de andere kant monden de woningen uit in een privéterras dat via een talud is verbonden met het collectieve groen. Het talud loopt op naar de terrassen (zodat die uitzicht bieden over de tuin) en vormt tegelijkertijd een barrière tussen het collectieve domein en de private wereld van de afzonderlijke woningen.

De opzet van de Collectieve Tuin (zoals het project door de architecten wordt genoemd) is kwetsbaar gebleken. Doordat de woningen zowel aan de voor- als aan de achterzijde grenzen aan een collectief gebied, is er weinig ruimte voor persoonlijke inbreng van bewoners (in de vorm van uitbreidingen). Ook het beheer van het collectieve groengebied in Floriande bleek problematisch. Oorspronkelijk was daarvoor een stichting opgericht, waarin de Vereniging van Eigenaren, de ontwikkelaar, de woningcorporatie en de gemeente participeerden. Een van de voornaamste bestaansredenen van deze stichting was om aan geld te komen voor het onderhoud van het gezamenlijk groen. Een dergelijke constructie kan echter verzanden in bureaucratie en is erg afhankelijk van de bevoegenheid van de betrokkenen. Op Eiland 8 is dat funest gebleken: de stichting is opgeheven en het beheer van het collectieve groen is volledig in handen van de gemeente gekomen.

De opzet van een andere wijk van Heren 5 (in samenwerking met Faro) lijkt op die van Floriande, maar is robuuster. In de Kloostertuinen in Assen zijn, in een parkachtige publieke omgeving, vier 'kralen' gemaakt, hoefijzervormige constellaties van woningen, waarvan de voordeuren en de parkeerplaatsen op het binnengebied zijn gericht en de terrassen op de buitenkant. Het binnengebied van zo'n kraal is informeel: het wordt gebruikt door spelende kinderen en door parkerende en auto's wassende bewoners. Aan deze kant kunnen de woningen uitgebreid worden met dakkapellen en aanbouwen, wat een ontspannen architectuur oplevert. Aan de buitenzijde, de terraskant van de woningen, zijn de kralen formeel en gesloten. Ze manifesteren zich als kleine forten in het landschap en hun grenzen zijn sterk afgebakend. Alleen ter plaatse van de terrassen stulpt het privédomein naar buiten en is een verbinding met de omgeving aangegaan.

In Assen is aan de binnenkant van de kralen ruimte voor rommeligheid en toeëigening, zonder dat de uiterlijke, 'publieke' verschijning van het project daar onder te lijden heeft. Op Eiland 8 is die ruimte er niet: uitbreidingen en andere aanpassingen hebben direct hun weerslag op de verschijningsvorm van het project. Dat legt de bewoners meer aan banden.

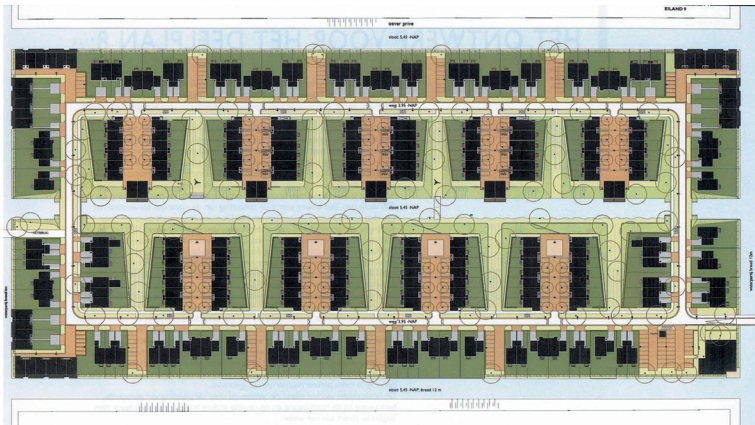
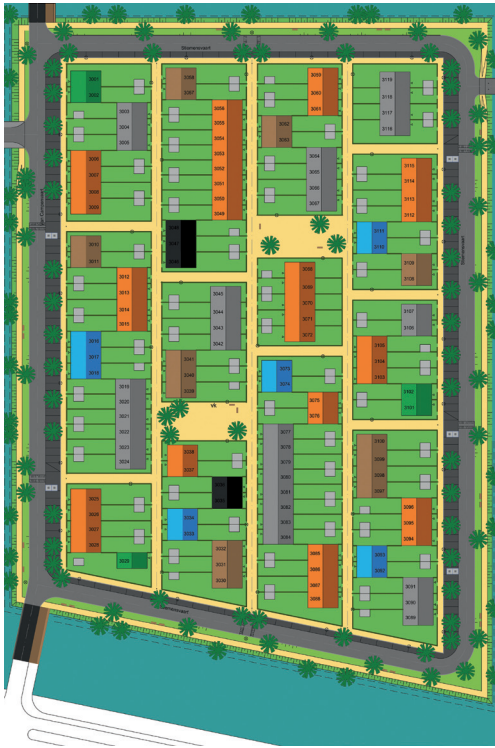
conflict with the residents' need for privacy. So residents have installed high fences to prevent people looking in, which shows there are certain snags to be considered when introducing a communal or collective area. Retaining privacy is one of them, as are maintenance and management; all require effective solutions. How do you supervise what is collective? Who are you entitled to talk to about their behaviour?

One project in which the collective aspect has been formalized is Eiland 8 (Island 8) in the Floriande Vinex estate in Hoofddorp. Here Heren 5 architects have divided the collective domain in two, into play and parking courts, and a communal green area. The original design intended the residents to share responsibility for maintenance and management of this green area. On the inner side of an access road looping around the district lie the play and parking courts, which allow residents to park their cars in front of their houses. Each of the nine courts serves 12 houses and forms a collective area for these dwellings, in which parking and play are mixed. On the other side of the dwellings is a private terrace, connected to the collective green area via a slope that inclines upwards to the terraces, giving these a view over the collective garden while forming a barrier between the collective domain and the private world of the houses.

The design of the Collective Garden (as the project was called by the architects) proved flawed. The fact that the dwellings were bounded both front and back by a collective area left the residents little space to make personal contributions (in the form of extensions around the dwelling area). Management of the collective green area in Floriande also proved problematic. Initially a foundation was established in which the association of owners, the housing corporation and the local authority participated. One of its tasks was to find money to pay for maintenance of the collective green area. However, this kind of construction can easily founder in bureaucracy and is highly dependent on participants' enthusiasm. This was a problem at Eiland 8 where the foundation was eventually dissolved and the local authority took complete control of management of the collective green zone.

The design of another district by Heren 5 architects (in collaboration with FARO architects) resembles that of Eiland 8 in Floriande, but is more robust. In a park-style public setting in the Kloostertuinen (cloister gardens) in Assen, they created four 'kraals', or horseshoe-shaped constellations of dwellings, whose front doors and parking spaces face the inner area, while their terraces are oriented to the outside. The inner area of the kraal is informal: it is used by children playing and to park and wash cars. On this side the dwellings can be expanded through the addition of dormer windows and extensions, creating a relaxed style of architecture. On the outer, terrace side of the dwellings, the kraals are formal and closed, resembling small forts in the landscape with strongly demarcated boundaries. It is only on the terraces that the private domain makes a foray outdoors and engages in a relationship with the surroundings.

In Assen the inner side of the kraals allows space for messiness and personal additions to the area, without detriment to the external, 'public' appearance of the project. At Eiland 8 there is no such space: extensions and other modifications would immediately affect the appearance of the project, thus curbing the residents' freedom of expression.

Het autovrije binnengebied van Hageneiland
Hageneiland's motorized traffic-free inner zone

De collectieve tuin van Eiland 8, met speeltoestellen, sluit via een talud aan op de privéterrassen van de woningen
The Eiland 8 collective garden, with play apparatus, connects to dwellings' private terraces via a slope

Plattegrond Hageneiland (Den Haag), MVRDV
Layout of Hageneiland (The Hague), MVRDV

Plattegrond Eiland 8 van Floriande (Hoofddorp), Heren 5
Layout of Eiland 8 at Floriande (Hoofddorp), Heren 5

Verplicht gras maaien

Voor een goed functionerend collectief gebied moeten tegenwoordig blijkbaar duidelijke regels worden opgesteld. Het ideaal van een zelfregulerend systeem uit de jaren zestig en zeventig, lijkt in het huidige tijdsgewricht niet te realiseren.

Wie in de Utrechtse Vinex-locatie Leidsche Rijn de wijk Scherf 13 benadert, ontworpen door SeARCH, ziet een buurt die aan één zijde schuilgaat achter een appartementencomplex en die voor de rest wordt afgeschermd door een verdiepingshoge muur. De bovenverdiepingen van de achtergelegen woningen steken over die muur heen als periscopen die de omgeving bespieden – en die daardoor de impressie versterken dat het hier om een beschermde enclave gaat. Wie vervolgens dichterbij komt ziet dat de soep niet zo heet gegeten wordt als hij wordt opgediend: de muur is op verschillende plaatsen doorbroken (zij het met smalle incisies) en de wijk is publiek toegankelijk. De paden die naar binnen voeren, zijn kaarsrecht, ze doorkruisen een klinkerweg en verlaten aan de andere kant weer de buurt. Ze passeren 71 woningen die, geschakeld in duo's of trio's, over het driehoekige binnen-gebied staan verspreid. De huizen zijn uitgevoerd in vier tinten baksteen en zijn als abstracte blokjes vormgegeven, met grote raamopeningen en minimale daklijsten. Uit deze beschrijving zou de indruk kunnen ontstaan dat Scherf 13 een klinische exercitie is met alles strak in het gelid. Dat is echter bepaald niet het geval. Integendeel: menige bezoeker stelt verbaasd vast dat de wijk de uitstraling heeft van een vakantiepark. Dat komt misschien doordat de geschakelde woningen ten opzichte van elkaar versprongen zijn en dus toch als vrijstaand overkomen. Bovendien zijn ze omgeven door gras en hagen en is er geen auto te bekennen.

Net als bij Hageneiland is in Scherf 13 de (geparkeerde) auto buiten het collectieve gebied gehouden. Het driehoekige plangebied grenst aan één zijde aan een park. Aan deze kant bevindt zich de 'hoogbouw', waaronder het parkeerterrein voor de hele wijk is gelegen, met per woning een vaste parkeerplaats. Het parkeerterrein vormt het begin- en eindpunt van een klinkerstraat die feitelijk fungeert als speelterrein en collectief gebied voor de achter de hoogbouw gelegen laagbouwoningen. De weinige auto's die hier rijden (bijvoorbeeld om boodschappen tot aan de voordeur te brengen) worden door de smalte van de weg en de grote brokken steen die her en der in de berm liggen tot een lage snelheid gedwongen. De brokken steen maken het ook onmogelijk om voor de deur te parkeren. Ze zijn niet zo bedacht door de architect, maar door de eigenaar, verhuurder Jacobus Recourt. Alle woningen van Scherf 13 zijn namelijk huurwoningen. De verhuurder onderhoudt de berm, de heggen en de bomen in de tuinen en schrijft je aan wanneer je het gras in je eigen tuin te lang laat worden. Wildgroei van schuttingen blijft zo achterwege, maar er staat een ruime mate van betutteling tegenover.

Het ontspannen karakter van een vakantiepark ten spijt, voel je als toevallige bezoeker in Scherf 13 niet te gast in een ontspannen woonomgeving die de bewoners toebehoort. Misschien komt dat doordat nergens in het semi-openbare domein het individuele wonen zichtbaar wordt. Bewoners kunnen zich het gebied buiten hun woningen niet toeëigenen, dat is hen immers niet toegestaan door de eigenaar. De grote glasvlakken in de woningen, die iets van de privésfeer aan de buitenkant zichtbaar zouden moeten maken, werken eerder averechts: omwille van de privacy houden veel bewoners de gordijnen voortdurend gesloten.

Compulsory Lawn Mowing

For a collective area to function successfully nowadays, it seems clear rules have to be drawn up. The 1960s and 1970s' ideal of self-regulation does not seem feasible at this juncture.

Approaching the Scherf 13 (Shard 13) district, designed by SeARCH, in Utrecht's Leidsche Rijn Vinex development, you are confronted by a neighbourhood that is hidden on one side by an apartment complex and otherwise screened by a high wall. The upper storeys of the dwellings behind this wall stick up like periscopes scrutinizing the landscape, thereby reinforcing the impression that this is a protected enclave. Coming closer, however, you discover that first appearances can be deceiving: the wall has been pierced in various places (albeit with narrow openings) and the neighbourhood is accessible to the public. The paths leading inside are dead straight; they cross a clinker road and exit the neighbourhood on the other side, passing 71 dwellings that are distributed over the inner terrain in attached twos or threes. The houses have been built in four colours of brick and are designed as abstract blocks, with large window openings and minimal cornices. This description could create the impression that Scherf 13 is just a clinical exercise in which everything is rigidly ordered. Yet this is definitely not the case. On the contrary: many a visitor is surprised to find that the neighbourhood has the air of a holiday park. This effect is possibly achieved by the staggering of the attached dwellings, which thus appear to be freestanding, plus the fact that they are surrounded by grass and hedges with not a car in sight.

In Scherf 13, as in Hageneiland, the (parked) car is kept outside the collective zone. On one side, where the triangular plan area borders a park, is the high-rise apartment building, above a car park for the entire district, with an allocated parking space per dwelling. The car park forms the beginning and end point of a clinker road that serves as a playground and a collective area for the low-rise dwellings behind the high-rise. The few cars which do drive here (taking shopping to the front door for instance) are forced to go slowly by the narrowness of the road and the large chunks of rock placed on the verge. The same rocks also make it impossible to park in front of the door. The idea for these rocks did not come from the architect but from the owner and landlord of the project, Jacobus Recourt, for all the homes in Scherf 13 are rental properties. The landlord maintains the verges, the hedges and the trees in the garden, and instructs the residents to mow the lawn in their gardens when this is too long. So there has been no proliferation of fencing, but the flip side is a rather patronizing attitude.

Despite the relaxed holiday park character, you do not feel, as a casual visitor, that you are a guest in a relaxed living environment that belongs to its residents. This may be because there is no evidence of individuals living there anywhere in the semi-public domain. Residents cannot lay claim to the area outside their dwellings for this is not permitted by the landlord. The large expanses of glass in the dwellings, intended to reveal something of the private sphere to the outside world, tend to have the opposite effect: many residents keep their curtains constantly closed for privacy.

The Veranda Homes in Almere, designed by Onix, also bear comparison with a holiday park. They form part of the extensive Vinex development Almere-Buiten, but have an isolated location in

Plattegrond Kloostertuinen (Assen), Heren 5 en FARO architecten

Layout of Kloostertuinen (Assen), Heren 5 and FARO architects

Het binnengebied van de kralen wordt gebruikt voor zowel de auto als kinderspel

The kraals' inner area is used both for cars and children's games

Plattegrond Scherf 13 (Utrecht), SeARCH

Layout of Scherf 13 (Utrecht), SeARCH

Het autoluwe binnengebied van Scherf 13 bestaat uit een klinkerweg met aan weerszijden begroeiing

The traffic-calmed inner area of Scherf 13 comprises a clinker road with greenery on either side

De Verandawoningen in Almere, van Onix, kunnen misschien ook de vergelijking met een vakantiepark doorstaan. Ze maken deel uit van de uitgestrekte Vinex-locatie Almere-Buiten, maar de woningen liggen geïsoleerd in een 'boskamer'. Het plan betreft 36 woningen die, per drie of vijf gerangschikt, midden in een collectief gebied staan. De rijtjes woningen staan op terpen van 2 m hoogte. Bovenop de terp loopt een diepe veranda voor de woonkamers langs. Deze veranda's, waaraan het plan zijn naam dankt, vormen de privé-buitenruimte van de woningen, waar vandaan een mooi uitzicht over de omgeving gegund is.

In tegenstelling tot bijvoorbeeld Scherf 13, is bij de Verandawoningen het parkeren niet buiten de wijk gehouden. Integendeel, bewoners parkeren hun auto(s) onder hun woning, daar waar de

a 'woodland room'. The plan comprises 36 dwellings which stand in configurations of three or five, in the centre of a collective zone on knolls 2 m high. Atop the knoll a deep veranda extends past the living rooms. These verandas, to which the plan owes its name, form the dwellings' private outside space and offer a fine view over the surroundings.

Unlike developments such as Scherf 13, for example, the Veranda Homes do not keep parking outside the residential area. On the contrary, residents park their car(s) beneath their home, where the knoll ends and the house structure continues (supported by columns). At this level (ground level) you enter the house and either take the stairs to the living storey, or continue up to the bedroom storey. This spatial layout guarantees residents privacy

terp eindigt en de woning doorloopt (gedragen door kolommen). Op dit niveau (maaiveld) gaat men het huis binnen, waarna men de trap neemt naar de woonverdieping of, verder omhoog, naar de slaapverdieping. Deze ruimtelijke opzet garandeert de bewoners privacy en maakt dat de geparkeerde auto geen obstakel vormt, terwijl je wel voor de voordeur kunt parkeren.

Dit alles lijkt bedoeld om de ruimte tussen de woningen, het collectieve gebied, beter tot haar recht te laten komen. Vanaf de veranda is een ruim zicht mogelijk, zonder dat het beeld wordt verstoord door in de zon blinkende auto's. De bewoners dragen gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor beheer en het onderhoud (uitgevoerd door een hoveniersbedrijf) en zijn verenigd in een Vereniging van Eigenaren. In de eerste twee jaar na oplevering droeg de ontwikkelaar de verantwoordelijkheid voor het collectieve deel van het plan. Nu zijn de bewoners verantwoordelijk voor het beheer en het onderhoud. De toekomst moet uitwijzen hoe deze kwetsbare constructie de kwaliteiten van het plan overeind kan houden.

Design

Wie deze neo-woonerven nader bekijkt, ziet dat alle problemen van het oorspronkelijke woonerf hier voorbijkomen. Wat te doen met verkeer? Waar moet de auto geparkeerd worden? Hoe kunnen kinderen veilig spelen, hoe wordt het collectieve gebied beheerd, wie is waarvoor verantwoordelijk? En – nu misschien nog pregnanter dan 40 jaar geleden – hoe verhoudt de behoefte aan privacy zich tot de aanwezigheid van een gedeeld erf?

Verschillen zijn er echter ook, met als voornaamste verschil wellicht dat een uitgesproken, formele architectuur haar intrede heeft gedaan. Het realiseren van een eigen, onderscheidende identiteit is een direct doel geworden en daardoor is design een rol gaan spelen. De terughoudendheid van de architectuur van het conventionele woonerf is overboord gegooid en maakt plaats voor expliciete vormtaal (de blokjes van Scherf 13), specifieke motieven (de schuren van Onix), de toepassing van formele elementen (de taluds van Heren 5 en Faro) of een pastiche (het materialenpalet van Hageneiland). Deze zeer specifieke architectuur laat minder ruimte voor toeëigening en eigen inbreng dan in de traditionele 'stijlloze' en onmonumentale woonerven van de jaren zestig en zeventig.

De op identiteit gerichte doelgroepenbenadering leidt er ook toe dat de nieuwe woonerfvarianten soms overkomen als besloten gemeenschappen, of zelfs als regelrechte *gated communities*. Ze tekenen zich als herkenbaar object af tegen de omgeving: rond Scherf 13 staat een muur, in Floriande en Ypenburg zijn er sloten als slotgrachten en bij de toegangsweg tot de Verandawoningen staat simpelweg een bordje 'verboden toegang voor onbevoegden'. De geïsoleerde ligging komt vaak al naar voren in de benaming en in de gebruikte terminologie: boskamer, kloostertuin, scherf of eiland. Dat heeft tot gevolg dat het comfortabele, extraverte en alles met elkaar verbindend karakter van het oorspronkelijke woonerf in de nieuwe interpretaties nauwelijks is terug te vinden. Desondanks laten de hedendaagse voorbeelden zien dat juist in de collectieve sfeer een alternatief kan worden gevonden voor de eenvormigheid van louter op individuele grond gebaseerde (Vinex-)wijken. Het bewijst dat een belangrijk aspect van het verouderd geachte woonerf nog steeds bestaansrecht heeft.

and ensures parked cars do not form an obstacle, despite being parked at the front door.

All these elements seem intended to do maximum justice to the space between the dwellings, the collective area. The veranda affords a wide view of this area, without the intrusion of cars winking in the sun. In the first two years after completion, the project developer was responsible for the collective part of the plan. Now residents bear collective responsibility for management and maintenance (carried out by a landscaping firm), through their Association of Owners. Only the future will show whether this fragile construction can uphold the plan's qualities.

Design

Closer examination of these neo-woonerven identifies all the issues associated with the original *woonerf*. What should be done with traffic? Where should cars be parked? How can children play in safety, how is the collective zone to be managed, who is responsible for what? And – possibly even more relevant than 40 years ago – how does the need for privacy relate to a collective domain?

However, there are differences too, the principal of these being perhaps the emergence of distinctive, formal architecture. The creation of a characteristic, individual identity has become an immediate objective and brought the design factor into play. The reticent architecture of the conventional *woonerf* has been jettisoned and replaced by an explicit language of form (Scherf 13's blocks), specific motifs (Onix's 'home barns'), the application of formal elements (Heren 5 and FARO's slopes) or pastiche (Hageneiland's palette of materials). This highly specific style of architecture leaves less room for residents to lay claim to areas and introduce their own preferences than in the traditional 'style-less' and nondescript *woonerven* of the 1960s and '70s.

The identity-related target group approach sometimes causes the new variations on the *woonerf* theme to convey the impression that these are closed communities, or even straightforward gated communities. They stand out against their surroundings as discrete, identifiable objects: there is a wall around Scherf 13, water channels in Floriande and Ypenburg function as moats while a sign by the road leading to the Veranda Homes simply proclaims 'No unauthorized entry'. The isolated location of these developments is often expressed in their name and the terms employed in their connection: woodland room, cloister monastery gardens, shard or island. As a result, the comfortable, extrovert and 'everything connected with everything else' character of the original *woonerf* is barely to be found in the new interpretations of this residential concept. Nevertheless, contemporary examples show that it is actually in the collective domain that an alternative is to be found to the monotony of (Vinex) estates based exclusively on individual plots, proving that at least one important aspect of the *woonerf*, long deemed outmoded, is still valid.